

keramične, temveč kovinske elemente, kakor je ozka noga pri prehodu v trup kroglaste oblike. S posameznimi drugimi kelihi nam skuša predočiti daljnje razvojne forme. Primer, ki je sedaj najden v Kandiji, stavlja tipološko v srednjo stopnjo svoje lestvice. Toda čeprav nam je avtor podal zelo zanimivo tipološko raznovrstnost, bi tu vendar poudaril, da je to le teoretičen tipološki razvoj, ki pa nikakor ne dokazuje resničnega genetičnega razvoja te posode. Nesporno je, da imajo nekatere oblike, kakor ena izmed vaz iz Vač, izrazite metalne elemente. Prevzem posameznih metalnih elementov se opaža tudi na nekaterih drugih vazah te vrste. Ni pa s tem še nikjer dokazano, da je za vzor te oblike prvotno služila izključno samo kovinska posoda, ki je kasneje zaradi izdelave v drugem materialu dobila nove oblike, ki odgovarjajo temu novemu materialu, z drugimi besedami keramične forme. Kupa in skodela na nogi so znane tudi halštatskemu obdobju in zgodnejšim kulturam. Mogoče je tu le nova spodbuda od strani metalnih posod, nikakor pa ne čisti prevzem. To je pa posebno pomembno zato, ker tipološke razvojne stopnje, ki nam jih podaja avtor, ne pripadajo vedno tudi časovno raznim periodam. Zato je treba tudi takšne oblike tolmačiti z vidika celotnega inventarja. In tudi ako se v tem pokažejo tipološke posebnosti, ni potrebno, da stoje v zvezi s tipološkim razvojem, ki je vezan na časovni, stilistični ali nek drug moment.

Josip Korošec

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Slovenska Akademija znanosti in umetnosti. Razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 6. Ljubljana 1951, 272 str., 618 slik v prilogah, 6 prilog kart in načrtov.

Arheološka izkopavanja na Ptujskem gradu v letih 1946 in 1947 so po svojih rezultatih zaslužila tako izčrpno obdelavo, kakor so jo dobila v petih monografskih publikacijah, ki so zdaj zaključene (Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu; Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki; Korošec, Slovansko svetišče na Ptujskem gradu; Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu; Ivaniček, Staroslovanska nekropola u Ptujju). Kot prvo v kronološki vrsti, čeprav po vrstnem redu izdanja zadnje, je delo, ki je predmet pričujoče ocene.

Pisatelj podaja v »Uvodu« (str. 5—7) kratko zgodovino arheoloških izkopavanj na Ptujskem gradu. Sledi poglavje »Leg a Ilirske naselbine in njenih plasti« (str. 9—18). Teren planote, kjer so se pod staroslovansko in antično plastjo našle ilirske ostaline, je bil v glavnem poravnana za časa Rimljanov, le deloma pa že za časa Ilirov. Svet je v prazgodovinski dobi padal položneje proti severu, bolj strmo pa proti jugu. Naseljen pa je bil zlasti položni del, dočim ostali strmi deli ne kažejo znakov poselitve. Nasip ali obzidje okoli gradišča ni ugotovljeno. Prazgodovinska plast je včasih precej premešana, debela pa je povprečno 0,80 do 1,20 m. Nad ilirsko plastjo je viden humus, nato je naložen sip in grušč, ki vsebuje ostalino antike in Slovanov. Med ilirsko dobo in antiko je torej presledek, Iliri so se odselili, latenska keramika pa nastopa le v zvezi z rimsko. Zdi se, da je bil pred ilirsko poselitvijo tukaj gozd.

Pisatelj večkrat poudarja, da bo za končno ugotovitev oblike in velikosti gradišča potrebno še raziskati bližnjo okolico, vendar pa se ne spušča v vprašanje, v kakšni zvezi je utegnil biti v prazgodovinski dobi teren zahodne grajske planote z višje ležečim vzhodnim delom, kjer stoji danes grajsko poslopje. Vendar pa moramo računati kot z gotovostjo, da je bil tudi ta teren poseljen v prazgodovinski dobi. Res je sicer, da so ptujске najdbe starejše kakor naša klasična ilirska gradišča, toda analogija »dveh ploščadi« je očitna. Vzvišeni del, akropola, se n. pr. vidi na Magdalenski gori pri Šmarju, na Vrh-Grizah pri Stični, Pri Sv. Luciji in na velikem številu večjih gradišč, med katere po svoji topografski konstituciji spada tudi Ptuj, čeprav nima nasipa okoli akropole in spodnje ploščadi.

Opisi stavb in ognjišč slede v poglavjih »Ilirski stavbni objekti« (str. 19—23) in »Ognjišča« (str. 24—28). Hiše zaradi dobre osnove redoma niso bile vkopane v tla, ki so bila zbita in trdna. Zato so se ohranili tlorisi hiš samo v dveh primerih. Ena hiša je dolga 5,20 m in široka 3,30 m, druga pa dolga 6,10 m, a širina ni ohranjena v celoti. Ostanke ometa so se našli povsod po terenu, največkrat okoli ognjišč. Iz ostankov se vidi, da so bile hiše zgrajene iz okroglih brun, dočim imamo v ohranjeni hiši opraviti s tesanimi bruni, ki so bila pokončno postavljena. Preplet iz vejevja je bil nato ometan z glino. Ognjišč je bilo najdenih vsega 25, toda dve med njimi nista iz prazgodovinske dobe. Vsa ostala ognjišča leže v notranjosti hiš. Hiše so uničene, omet pa je vedno v bližini. Ognjišča so bila okrogla, približno 1 m široka, tlak je bil utrjen iz dobro prečiščene, namazane in razmočene zemlje. Včasih je bil spodaj utrjen še s fragmenti keramike, včasih je bilo ognjišče obloženo s kamenjem. V bližini ognjišča je bila navadno manjša jama za odpadke. Tloris obeh ohranjenih hiš je pravokoten, ena dolga stranica leži proti jugu.

Ker so hiše tako slabo ohranjene, se pisatelj ne spušča v razmotrivanje, kje so hiše imele vhod, kakšna je bila streha in kako so bili v hišah razdeljeni prostori, kar bi bilo zelo važno. Verjetno smemo samo domnevati, da so tudi ptujske hiše kljub primitivnosti kulture, ki jo Ptujski grad kaže, poznale razdelitev tlorisa v več prostorov, ki je že v neolitiku bogato zastopana tako na Balkanu kot v ostali Evropi. Ker teren le malo pada in ker so se našla tudi bruna na obeh straneh hiše I (risba sl. 2), moramo domnevati, da so hiše redoma imele pokončne stene in da streha ni bila prislonjena kar na tla, niti ne samo na eni strani. Težko je reči, ali je bila streha dvokapna ali pa je imela tudi na krajših straneh stavbe pristrešje. Analogije za eno in drugo domnevo so zelo skromne, čeprav je morda več zanesljivih modelov iz bronzaste dobe čisto dvokapnih. Po analogijah sodeč je bil vhod na ožji strani hiše in to niti ne na sredi stene. Seveda pa za ptujsko najdišče res nimamo v dostopnem materialu nobenih podatkov za te domneve.

V poglavju »Kulturno gradivo« (str. 29—72) nam pisatelj poda vso arheološko ostalino, ki jo je v ilirski plasti našel. Razdeli jo po ognjiščih, v okviru teh pa daje najprej podroben opis ognjišča z merami, nato najdbe tako imenovane boljše keramike, najdbe grobe keramike, posebej najdbe keramike slavonske kulture in njenih vplivov, končno pa najdbe bronastih predmetov, koščenih predmetov, kamnitega orodja in živalskih ostankov. K sumaričnemu seznamu v tekstu je priključen podroben katalog (str. 189—233), ki ga spremlja 618 fotografij (na tablah).

Predvojne arheološke publikacije v Sloveniji so bile zlasti pomanjkljive v tem, da niso predložile gradiva v celoti, ampak so po sumaričnem opisu okoliščin najdbe in najdb samih redoma prešle k zaključkom, kolikor niso ostale samo na stopnji navadnega poročila. Zasluga Korošca je, da je prekinil s to škodljivo prakso pri nas in da je v monografijo najdišč uvedel tudi popoln katalog gradiva z risbo oz. sliko. S tem se arheološko delo šele prav omogoči, kajti brez upoštevanja vsega gradiva neke najdbe nismo upravičeni delati kakršnekoli zaključke. Istočasno pa monografija s tem tudi opravi dober del nalog arheološkega kataloga. Saj je ena največjih težkoč v slovenski arheologiji prav v tem, da ogromno gradivo v naših in inozemskih muzejih ni katalogsko objavljeno. Za večino gradiva je sicer v primeru obdelave po katalogu bolje, da se ne oziramo na eno izkopavanje in na en muzej, ampak da objavimo v enem katalogu ves soroden material iz enega področja. Tako bi v katalog ilirskega Ptuja spadala še Hajdina s svojim materialom iz muzejev v Ptuj, Maribor in Gradcu. Katalog zahteva tudi določeno standardno obliko, poleg seznama predmetov po skupinah najdbe tudi tipološki indeks in tipološke table risb oz. fotografij. Seveda teh nalog v monografiji ni mogoče izpolniti v docela dosledni obliki. Objava v pričujoči knjigi pa pomeni vsekakor metodično napredek od objave slovanskega gradiva (Korošec, Staroslovansko grobišče na ptujskem gradu) in bo za zelo dolgo časa nado- meščala pravi katalog ptujskega ilirskega gradiva. Fotografije so žal precej

slabo objavljene. Spričo tega se večkrat vprašamo, ali ni metoda objave v risbi primernejša za mnogo vrst predmetov. Vprašanje v naši praksi in teoriji še ni zadovoljivo rešeno, vsekakor pa naj kot izvršen primer risane objave prazgodovinskega materiala omenim table fibul iz Šmarjete in Mokronoga v Carinithiji I, 141 (H. Müller-Karpe). Take risbe nam povedo precej več kot fotografija in so pri naših sedanjih tipografskih možnostih tudi mnogo bolj dosegljive. Gotovo pa je individualni moment pri risbi včasih težko izločiti. Zato bi morda kombinacija fotografije in risbe še najbolj koristila. Tehnika plastične risbe, ki jo Korošec uporablja med tekstom, se tem zahtevam že precej približuje. Fotografije nam v knjigi posebno malo povedo pri ornamentirani keramiki (n. pr. sl. 293, 307, 343, 353, 360, 367, 427, 441 itd.) in v tej obliki izgube svoj pravi smisel. Omenim naj še, da ima katalog neprimeren naslov »Opis slik«, ker je vezan na fotografije. Bolje bi bilo, da bi pisatelj katalog ločil iz seznamov pred angleškim resuméjem in ga s slikami kot celoto zase objavil na koncu knjige pod primernim naslovom.

Osrednje poglavje knjige je »Keramična ostalina« (str. 72—150), kjer je objavljena plastika, posode in ostala keramika. Pri posodah so posebej obravnavane tehnika, oblike in ornamentika. Mojstrsko obvladanje keramografije in veliko poznavanje keramičnega primerjalnega gradiva omogoča pisatelju zares pregledno in izčrpno analizo predmeta. Glavni pisateljevi zaključki so naslednji: Od plastike so se našli trije predmeti, med njimi ena — verjetno ženska — statueta brez umetniških intencij izvira iz slavonske kulture v razkroju. — Tehniko posod označuje, da so delane brez lončarskega kolesa, glina je zlasti v skupini slavonske kulture mešana s peskom, razmeroma dobro žgana; drobna keramika je rjavkasta, boljša pa temne barve, izglajenost površine je slaba, kar je pojav dekadence slavonske kulture. Posode so le poredko premazane ali prevlečene. Kar se tiče oblik posod, sta dobro vidni dve skupini: starejša konservativna, ki pripada slavonski kulturi, in mlajša, ki pripada ilirski kulturi. Prva izumira in se skuša prilagoditi, nove oblike pa žive istočasno s starimi. Kulturna plast zemljišča pa je pretanka, da bi mogli govoriti o dolgem razvoju. Glavne oblike posod so: od boljše keramike konične skodele in kupe z navznoter zavihanim ustjem, v slavonski kulturi pa z vodoravno odrezanim ustjem. K slavonski kulturi spadajo tudi kupe na nogi, od katerih je treba posebej omeniti noge s štirimi šapami. Dobro so zastopane terine in večje amfore. Grobo keramiko pa predstavljajo zlasti lonci z enim ročajem. Nekaj je miniaturnih posodic, ki so bile morda kulturnega pomena. Posebej so obravnavani še ročaji in držaji, pokrovi in dna posod, od katerih imajo nekatera vrezane znake brez izrazitega pomena. Ornamentika je v razkroju. Izvira skoraj vsa iz slavonske kulture. Kompozicije ni več, število motivov je skromno. Od tehnik nastopa zlasti tehnika vrezanih in vdolbenih ornamentov na boljših posodah (črte, šrafirana polja), manj tehnika plastičnih ornamentov, ki se pojavlja na grobih posodah (trakovi, viseči polkrogi). Le sporadično ali povsem osamljeno se pojavlja barbotinska tehnika in tehnika slikanja. Inkrustacija ornamenta je le redka. Ornamenti so razporejeni na ustju, na vratu, na ramenu in na največji periferiji posod. — Od ostalih keramičnih izdelkov so poleg lepih kozic, ražnjev in vreten važne še velike uteži, ki ponovno zahtevajo rešitev vprašanja, čemu so služile. Pisatelj jih ne smatra niti za uteži pri mrežah, niti za ogrevalne naprave pri vretju kot Truhelka, in pušča vprašanje odprto; domneva pa, da so morda služile za uravnavanje obtežitve visečih posod, kar pa tudi ne bo držalo, ker so posode na ognjišču večinoma stale na kozicah.

Poglavje o keramični ostalini je zelo pomembno. Vzorno je opisana tehnika izdelave posod in tehnika izdelave ornamentov ter posamezni ornamentalni motivi. Na obširnem dokaznem gradivu vidimo presenetljivo dejstvo, da so posode slavonske kulture v degenerirani obliki živele istočasno z zgodnjimi ilirskimi posodami. Pisatelj pokaže na verjetnost, da so tako konične skodele kot terine in amfore degenerirane slavonske kulture mogle prilagoditi svoje oblike ilirski keramiki v procesu stapljanja obeh kultur oziroma v procesu razkrojevanja konservativnega elementa. Pisatelj metodično povsem pravilno

postopa, ko elemente teh keramičnih skupin samo opiše in izolira, ne da bi za posamezne primere skušal že dognati morebitno razvojno mesto v procesu prehajanja iz ene skupine v drugo. V takem primeru bi se ne mogel izogniti samovoljnostim in napakam. Vsekakor bo to poglavje Koroščeve knjige ob novih najdbah iz II. tisočletja izhodišče vsega nadaljnega študija. — Manj uspeli so odstavki o plastiki in ornamentu. Korošec je mišljenja, da pri statueti iz Ptuja ne moremo govoriti o umetniški vrednosti in da je »le predmet, ki je izdelan zgolj zaradi vsebine in čigar zunanost ni bila pomembna, dasi ima naš primer slučajno relativno precej detajlov« (str. 76). Na tem mestu ne morem obširneje govoriti o umetnostno-teoretičnih problemih naše prazgodovine. Vendar pa naj omenim, da je treba dobro ločiti intencionalno snov umetniškega predmeta od njegove emocionalne umetniške vsebine. S to ločitvijo je šele možno pristopiti k študiju prazgodovinske in sploh vsake neklasične umetnosti, kakor je deloma spoznal že Hoernes in so kasneje metodo razvili Schweitzer, Schäfer, Scheltema, Baum, Malraux in dr. Prav tako umetniška vrednost ni odvisna od detajlov zunanosti, z drugimi besedami od naturalizma podajanja. Sumarnost primitivne umetnosti je lahko zelo velika, a je istočasno umetniška stvaritev zelo visoka, n. pr. idol iz Kličevca, voz iz Dupljaje. Naša statueta iz Ptuja pa je kljub nekim detajlom periferen in umetnostno zgodovinsko nepomemben pojav, ker ne nosi na sebi niti slavonskih elementov idealizma ženske statuete niti ne nove arhaične pestre obravnave življenjske predmetnosti, kot je to primer v kasnejši ilirski umetnosti. Vsekakor mislim, da je problematično, ali spada ptujška statueta v slavonsko grupo, ali predstavlja res ženski idol. Z idolom z Ljubljanskega barja nima zveze, še manj z idoloplastiko iz prave slavonske kulture. — Podobno je z ornamentom. V knjigi ni dovolj poudarjena tektonična vloga ornamenta na posodah, čeprav pisatelj o tem govori. Dotakniti bi se bilo treba posebej strukture nanašanja motivov na posodo, kjer tvorijo ornamentalni niz. Kakor je ornament na zgornjem delu posode tektonično važen, tako je razvrščanje motivov v horizontalnem nizu pomembno za harmonično zlitje oblike posode in ornamenta. Pomanjkanje občutja za strukturno nizanje motivov v horizontalni smeri, zlasti odsotnost nizanja motivov v obliki metop, kot jih vidimo v Vučedolu in na Ljubljanskem barju, bi bila najboljša stilna dokaza za pisateljevo ugotovitev, da so slavonske forme na Ptujem gradu v procesu razkrajanja in da pripadajo kronološko poznemu času. Prav tako ni izkoriščeno dejstvo, da imamo samo na grobi keramiki plastične ornamente v obliki polkrožnih visečih vencev, in dejstvo, da »so prav z obrtniškega vidika v tej tehniki izvedeni ornamenti najlepši na naši naselbini« (str. 132). Lonci spadajo v ilirsko-keramično skupino. Ornament, intimna govorica neke plemenske skupnosti, je pri Ilirih redoma plastičen, ne vrezan ali vdolben. Take so žare v Rösschitzu, Šmarjeti, Podzemlju, nič drugega ne pomenijo vozli na vozlati fibuli z Vač, zapestnice s kanelurami, ciste s horizontalnimi žlebovi itd. Ta plastičen ornament, ki je vzporeden z zgoraj navedeno pestrostjo življenjskega detajla v ilirski figuralni umetnosti, pa pomeni nasprotje zamirajočemu idealizmu, linearnosti, geometričnosti in ploskovnosti slavonske plastike in ornamentike.

V naslednjih kratkih poglavjih: »Kamnitne in koščene ostaline« (str. 151—161), »Kovinske ostaline« (str. 162—164) in »Druge kulturne ostaline« (str. 165) poda pisatelj še opis nekeramičnega gradiva. Kamnitno orodje je proti pričakovanju zelo številno, pomeni pa konservativen in cenen nadomestek za kovinsko orodje. Izdelano je iz serpentina iz okolice, le nožki in strgalca so iz kremena. Najbolj številne so sekire, manj je kladiv, dlet, brusov in žrmelj. Iz kosti so maloštevilna dleta, iz jelenjega rogovja pa so ročaji za nože. Kovina je zelo redko zastopana, izključno bron, ne železo, predmeti pa so: puščice, igle in gumbi. Iz živalskih ostankov se vidi, da so se ukvarjali prebivalci z ribolovom, lovom in živinorejo. Zbirali so želod, morda so tudi ostanki psov iz te dobe.

Sledi »Sklep« (str. 166—188), ki je v glavnem naslednji: Ptuj tudi spada med gradbišča, ki so istočasno naselbine in utrdbe, ne pa samo utrdbe, kot

je pomotoma domneval Buttler za ilirska gradišča. Prebivalstvo se je ukvarjalo z živinorejo in lovom ter ribolovom, v manjši meri tudi s poljedelstvom, o čemer priča tudi lega gradišča. Od obrti je bila razvita samo keramična obrt. O kulturnem življenju ni znano nič razen dejstva, da se je nahajala med ostalino statueta. Grobišče ni znano, podobno pa je bilo po materialu pač onemu na Hajdini. Po kulturi spada Ptuj k jugovzhodni skupini Menghinove razdelitve, kar dokazuje med drugim zlasti tehnika žigosanja. Stratigrafsko se nahaja na Ptujskem gradu samo ena prazgodovinska plast. V njej sta dva elementa: starejši, ki je zastopan s kamnitim orodjem in slavonsko keramiko, ter mlajši, ki je zastopan z ilirsko keramiko ob koncu bronaste dobe. S tem pa se odpre težko vprašanje odnosa ilirske in slavonske kulture. Iz najdišč po Balkanu se vidi, da je morala slavonska kultura biti mlajša od badenske in da mora vsaj v degenerirani obliki segati v bronasto dobo. Zdi se pa, da je morala živeti do ilirske kulture in nekaj časa vzporedno z njo. Žal so stratigrafski podatki z najdišč zelo površni. Pisatelj nato navaja tri sezname najdišč: 1. najdišča slavonske kulture (11 najdišč), v Sloveniji Ljubljansko barje, Ptujski grad in Vinomer, 2. neraziskana najdišča z možno pripadnostjo k slavonski kulturi (72 najdišč), v Slovenski Koroški Škocjan pri Beljaku, 3. najdišča drugih kultur z najdbami slavonskih elementov (28 najdišč), v Slovenski Koroški Steinkogel pri Velikovcu. Po vsem videzu sta na Ptujskem gradu morali obe kulturi živeti nekaj časa skupaj, Iliri so morda nosilce slavonske kulture podjarmili, morda pa so bili nosilci prve in druge kulture etnično sorodni, če že ne eni in isti. Absolutno kronološko spada material slavonske kulture — brez ozira na momente konservativnosti — v 1800—1600, ilirski material pa v 1100—900. Na koncu pisatelj poudari, da Ptuj vprašanja odnosov obeh kultur ni rešil, a je ponovno pokazal na važnost tega problema.

Pri analogijah za gradišča kot naselja in utrdbe se pisatelj poslužuje kot tudi sicer zlasti gradiva iz Bosne. Prav pa bi bilo upoštevati tudi slovenska gradišča, čeprav je res, da spadajo po do sedaj znanem gradivu v poznejšo dobo. Dokaz, da so se prebivalci ukvarjali zlasti z živinorejo, manj s poljedelstvom, se da okrepiti z dejstvom, da je tak način življenja značilen za vso ilirsko kulturo in da se odraža tudi v kultu in umetnosti. Za njihovo patriarhalno zadruho na bazi živinoreje in osnovnih obrti imamo istočasne izvrstne paralele v Srednjem Orientu, ohranjene v pisani tradiciji. Glede grobišč, ki je res neznano, pa ni tako gotovo, da ne bi moglo ležati tudi na hajdinski strani Drave. Vsaj v poznejši ilirski dobi naselja ob rekah ljubijo grobišča na drugem bregu, da reka loči mesto živih od mesta mrtvih, v Sloveniji na pr. Ajdovski Gradec in grobišče v Bitnjah ob Savi Bohinjki, Sv. Lucija in grobišče ob Idriji, Ljubljanski grad (?) in grobišče na Novem trgu ob Ljubljani, Kapi-teljski hrib v Novem mestu (?) in grobišče v Kandiji ob Krki, Ptujski grad in grobišče na Hajdini (?) ob Dravi. Glede pripadnosti Ljubljanskega barja k slavonski kulturi bi bilo vendar treba opomniti, da ima Ljubljansko barje dokaj tujih elementov, ki jih opravičuje njihova periferija, n. pr. sistem kolišča, zvončaste čaše.

Osrednje vprašanje, ki ga ptujška najdba odpira, je odnos slavonske in ilirske ostaline. Dve možnosti obstajata: 1. slavonska ostalina je starejša. Iliri so plast uničili in pomešali s svojo ostalino; 2. slavonsko naselbino zavzamejo Iliri, slavonska ostalina pa živi istočasno z ilirsko dalje. Pisatelj ponovno poudarja, da obstaja na Ptujskem gradu samo ena prazgodovinska in to razmeroma tanka plast. Zato je prva možnost malo verjetna, druga možnost pa ima za slovensko in jugoslovansko prazgodovino daljnosežne posledice. V tem primeru je treba kronologijo slavonske kulture vsaj v fazi njenega zamiranja pomakniti v sredino II. tisočletja. Ljubljansko Barje bi spadalo potemtakem v čas med Trojo II in Trojo VI. Etnogeneza Ilirov postane razumljivejša. Plemena, ki vdor s severa v jugovzhodno Evropo ob koncu bronaste dobe, v 12. in 11. stoletju, šele tu po spojitvi s starim substratom, med katerim je najvažnejša ravno slavonska kultura, postanejo Iliri. (Bron D. Hallstatt A in B.) Ali kakor se izraža Pittioni: »Šele po selitvi v dobi žarastih grobišč so iz spojitve zgodnje- in srednjebronastodobnih substratov

s plastjo žarastih grobišč, ki je legla nanje, krajevno močno raznovrstna, v svojih osnovnih oblikah pa zopet enovita, nastale vse tiste kulture starejše železne dobe, ki vodijo nato neposredno v antiko» (Urgeschichtliche Grundlagen 210). Velika arheološka vrzel, ki je zevala med Ljubljanskim barjem kot neolitikom v Sloveniji in med slovanskim halštatom C ter bila izpolnjena le z depojskimi najdbami brona, izginja. Koroščeva zasluga je, da je pričel zasledovati ta proces na posameznih najdiščih in na podrobnostih.

Ob koncu knjige je poleg kataloga in fotografij, ki sem jih že omenil, dodan seznam risb, ki jih je v tekstu 108, seznam 30 prilog na posebnih kartah, seznam točk z relativnimi globinami za važnejše najdbe na planu 30, ki obsega 290 točk, ter angleški resumé.

Od maloštevilnih pomot, ki so se vrinile v tekst, naj popravim: v predgovoru stran 6 je mesti A in B, ki sta na planoti ostali neraziskani, treba zamenjati v B in A, kot je prav na strani 235 in na karti. Na strani 185 op. 99 je najdišče Steinkogel pri Velikovcu objavil Müller-Karpe in ne Modler; na karti 29 pa je najdišče napačno vrisano. Priloge 1, 29 in 30 so brez števil, na prilogi 12 ni označeno, da gre tu za profil N-N₁.

Med prilogami je objavljenih tudi 10 profilov svetišča, o katerih pa dvomim, da bodo brez spremnega teksta mogli kaj doprinesti k znani diskusiji o tej arhitekturi. Priloge so jasne in dobro risane. Škoda pa je, da nimamo nikjer na eni prilogi in niti ne v eni knjigi celotne situacije najdb na Ptujskem gradu: izohipse terena so na prilogi 1, prazgodovinski ostanki z antičnimi in svetiščem brez bazilike so na prilogi 30, antična bazilika je objavljena z drugimi antičnimi ostanki samo pri Klemencu, staroslovanski ostanki z antično arhitekturo in svetiščem brez bazilike pa samo v Koroščevi knjigi o staroslovanskem grobišču.

Jože Kastelic

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 4. Ljubljana 1950. 100 str., 22 tabel, 36 risb in dva načrta v prilogah.

Med prazgodovinskimi in slovanskimi najdbami, ki so sicer na gosto pokrivalo v dveh plasteh grajsko planoto, a je vendar niso bistveno izpreminjale, ker so bile omejene ali na posamezne slovanske grobove ali pa na posamezna ilirska ognjišča majhnega obsega, so rimske arheološke ostaline Ptujskega grada povsem drugačnega značaja. Gre za arhitekturne spomenike, ki so planoto dokaj močno izpremenili: s svojimi osnovami so pomešali ilirsko plast, s svojimi ruševinami pa so tudi kasneje vplivali na usodo planote, zlasti na slovansko kulturno plast, ki se jih je morala ogibati, kolikor jih ni hotela ali mogla porušiti. Iz takega položaja izvirajo marsikake težkoče pri datiranju in fiksiranju posameznih profilov, pa tudi pri samem izkopavanju. Dasi je rimski Poetovio v arheologiji že dolgo časa utrjen pojem in nove najdbe na gradu njegove vsebine in podobe niso bistveno izpremenile, pa so vendar k vprašanju pozne antike v Ptuj in Slovenijo doprinesle zanimivo gradivo. V kompleksu arheološkega terena kot metodične celote pa predstavljajo kritično točko.

Štirje arhitektonski kompleksi antike se nahajajo na planoti: 1. bazilika, 2. obrambni zid, 3. podnožja za lope, 4. trdnjava. Avtor knjige podaja opis posameznih skupin, pri čemer ugotovi, da je bila bazilika dvoapsidalna, da je imela en oltar na eni nogi, da je imela še več oltarjev in septum pred presbiterijem. Je peta ugotovljena starokrščanska cerkev v Ptuj. Izvira iz konca četrtega ali začetka petega stoletja. Obrambni zid je bil zgrajen približno istočasno, kar se vidi iz profila na severni strani planote, ki je bila razširjena šele v tej dobi, kot priča najdeni denar. Obrambni zid in bazilika tvorita tip pribežališča na hribu, ki ga za pozno antiko poznamo n. pr. iz Velikih Malenc. Kasneje je bila bazilika porušena, verjetno za časa Atila l. 452. Na planoti so bile zgrajene po tem času zasilne lesene lope kot bivališča za prebivalce porušenega mesta. Iz tega časa izvira primitivna livarna. Okoli